

Studien zur lausitzer kultur.
Zeszyty naukowe
Uniwersytetu Jagiellońskiego, 352.
Prace archeologiczne, zeszyt 18.
Warszawa—Kraków, 1974

Дослідження лужицької культури.
Наукові зошити
Ягеллонського університету, 352.
Археологічні праці, зошит 18.
Варшава — Краков, 1974

У збірнику вміщено п'ять наукових статей, чотири з яких стосуються проблематики культур передлужицького і лужицького періодів на території Польщі, остання — хронології наконечників стріл скіфського типу, виявлених у північній частині Середньої Європи.

Збірник відкриває праця М. Гедля «Anfänge der Lausitzer Kultur» («Початки лужицької культури»), яку можна вважати результатом дальших досліджень автора з цієї теми (див. статтю *Gedl. M. Studien, nad wczesną fazą kultury luzyckiej w Srodkowej i Wschodniej Polsce.*— *Archeologia Polski*, 1967, t. 12, z. 2). На думку дослідника, процес утворення лужицької культури не був у тогочасній Європі відособленим явищем. На основі різних більш ранніх культур виникла низка пізніших — типу урнових полів, в тому числі лужицька. Проте й остання, від самого початку її утворення, не становила єдиної цілості, а ділилася на відмінні локальні групи, що сформувалися на різноманітному культурному підґрунті. Неоднаково і неодноразово проходив дальший процес їх формування.

Автор вважає, що поява лужицької культури найкраще простежується на території Середньої і Верхньої Сілезії. В II періоді епохи бронзи тут формуються три скупчення найраніших лужицьких комплексів (у Верхній і Середній Сілезії та над Качавою в Нижній Сілезії). Згодом лужицька культура поширюється у Північній Моравії, Лужиці, Східній Саксонії, Північно-Західній Словаччині. У Північній Сілезії, Великопольщі, Північно-Східній Чехії, Східній Бранденбурґії і на значній території тшчинецької культури, зокрема в верхів'ях Вісли, Середній Польщі і на Куявах, початок лужицької культури, за датуванням автора, припадає на III період епохи бронзи (бронза D). Крім того, на території Середньої Польщі і Куяв утворюється локальна так звана константинівська група, яку М. Гедль вважає найранішим проявом східнолужицької культури. Її дальший розвиток відбувається вже наприкінці III і на початку IV періодів епохи бронзи (згідно з прийнятою в польській археології періодизацією). У цей час вона проникає на Помор'я і Хелмінські землі, як припускає дослідник, під впливом західнолужицьких груп.

Неабиякого значення у формуванні окремих лужицьких комплексів автор надає найранішим сілезьким групам, вважаючи, наприклад, що під впливом останніх виникають перші пам'ятки в Моравії, Великопольщі, Північно-Східній Чехії і Західній Мало-польщі. Утворення тарнобжеської групи лужицької культури відбулося, на думку дослідника, протягом III періоду епохи бронзи. В IV періоді в межиріччі Вісли і Сану існують вже зовсім сформовані комплекси цієї групи, в чому немало роль відіграли закарпатські культури, насамперед Ноа, а згодом, у періоді гальштат А, культура Гава.

Стаття М. Цабальської «Die Problematik der ältesten, mit Buckelornamenten verzierten Keramik aus dem Gebiete Kleinpolens, unter Berücksichtigung des Materials aus Maszkowice, Kreis Nowy Sącz» («Проблема найстарішої кераміки з гудзевим орнаментом на території Мало-польщі в світлі досліджень над матеріалами з Машковіц, пов. Нови Сонч») присвячена аналізу оригінального керамічного комплексу, що був виявлений у землянковій споруді нижнього шару пам'ятки в Машковіцях, та проблематиці, з ним пов'язаній.

Землянкова яма була заповнена уламками горщиків, мисок, амфороподібного посуду, глечиків, кубків, маленьких посудинок і друшляків, серед яких 70% становили горщики (тюльпаноподібні з широкою і звуженою шийкою, опуклобок, банкоподібні). Проведений дослідницею аналіз показав, що найближчі аналогії для посуду з Машковіц є на території Словаччини, в пам'ятках культури типу Отомань. Кухонний посуд має спільні риси з керамікою мадяровської культури.

Як припускає М. Цабальська, творці вказаної пам'ятки прийшли на землі сучасної Мало-польщі з півдня в період бронзи В₂ (за П. Райнекке) і були представниками

мадяровської культури зі значними елементами культурного кола типу Отомань (гудзово-спіральної кераміки). Прихід їх у Підкарпаття, на думку М. Цабальської, пояснюється економічними контактами з населенням тшцінецької культури (обмінна торгівля, предметом якої був, зокрема, бурштин). Матеріал з Машковіц допомагає уточнити дату поширення гудзового орнаменту, синхронізувати його появу з тшцінецькою культурою.

Наступна стаття «Chronologie der Nadeln in der Frühphase der Lausitzer Kultur» належить перу Р. Кіші і стосується хронології шпильок раннього періоду лужицької культури. Автор виділяє шпильки за типом головки: з кулястою головою і потовщеною гофрованою шийкою; з відігнутою убік у вигляді ручки; потовщеною (Koilbenkopfnadeln); профільованою; лебединоподібною і головою у вигляді печатки. Найранішими, на думку дослідниці, є перші, що з'являються вже в II періоді епохи бронзи, зокрема на півдні поширення лужицької культури. До раннього типу зараховано і шпильки з головою у вигляді ручки, які пов'язуються з шаблеподібними характерними для II періоду епохи бронзи. Шпильки з потовщеною головою походять з території Саксонії і на землях Польщі поширюються в середині III періоду бронзи. Приблизно в цей час стають відомі шпильки з головою у вигляді печатки, хоч вони датовані лише на підставі кераміки. Найчисленнішими є зафіксовані в різночасних комплексах екземпляри з профільованою головою. Серед них вирізняються більш ранні — III періоду бронзи і шпильки другої та третьої відміни, які автор з певним застереженням датує перехідним часом від III до IV періоду. Довше існують також шпильки з лебединоподібною головою. Найраніші з них були знайдені у пам'ятках III періоду, більшість, однак, виявлена вже в комплексах IV.

Проведені дослідження дали змогу Р. Кіші визначити три етапи розвитку ранньолужицьких шпильок. Перший припадає на кінець II і початок III періодів епохи бронзи (екземпляри з кулястою головою і у вигляді ручки та перша відміна шпильок з потовщеною головою); в половині цього ж періоду з'являється перша відміна з профільованою головою, а в кінці — друга, з потовщеною. Другий етап автор датує середньою і кінцем III періоду бронзи (розвиток шпильок третьої відміни з потовщеною головою і другої, з профільованою, а також продовження існування лебединоподібних). Третій, що припадає вже на IV період епохи бронзи, дає лише один новий тип шпильок — з головою у вигляді печатки.

Стаття Б. Бугайської «Untersuchung der Struktur der Population in der Tarnobrzeg—gurrz» («Дослідження над структурою популяції населення тарнобжеської групи») написана на підставі аналізу остеологічних матеріалів з тілопальних могильників тарнобжеської групи лужицької культури в Бахожу — Ходорувці, Кнапах, Мокшишові і Тшенсувці. Як вказують зібрані на могильниках залишки поховань, смертність населення припадала в основному на дві вікових категорії: дитячий і зрілий вік, що характерно для суспільства зі значним натуральним приростом і малою кількістю людей старшого віку. Дослідниця наводить дані середньої тривалості життя, що становить: в Кнапах—28 років, Мокшишові—27, Бахожу — Ходорувці—22,8 і в Тшенсувці — лише 18,6. Таке явище пояснюється великою смертністю серед дітей.

Я. Ходоровський у статті «Bemerkungen über die Chronologie der Pfeilspitzen skythischen Typs im Nordteil von Mitteleuropa» виділяє дві хронологічні групи наконечників стріл скіфського типу, виявлених на півночі Середньої Європи. До першої групи включено знахідки з Кшеновіц, Собутки, Стшегоня і ранніх пам'яток у Поляновицях, Смольницях і Віціні. Тут виявлено наконечники архаїчних форм, які в скіфських пам'ятках трапляються в другій половині VI ст. до н. е. Автор припускає, що до цієї групи можна віднести стріли в Пясечной і Жендковіц. До другої групи він зараховує насамперед знахідки з Адамова, Яромежіц, Каменца, Кжеспіц Крушвіц і Кубін та пізніших пам'яток зі згаданих вже Поляновиц, Смольниць і Віціни, де зібрано наконечники стріл, які на скіфській території з'являються щойно в V ст. до н. е. і поширюються за її межами дещо пізніше.

Автор робить висновок, що наявність в північній частині Середньої Європи двох різночасних груп наконечників скіфського типу заперечує думку про «скіфську експансію» в певному окресленому часі. Імовірно, що в другій половині VI—V ст. до н. е. ці землі стали зоною скіфських грабівницьких нападів, які час від часу повторювалися. Вихідним пунктом могла бути Середньодунайська низовина, де часто перебували скіфи-кочівники.

Збірник археологічних праць Ягеллонського університету вдало укомплектований. Вміщені в ньому матеріали є результатом ґрунтовних наукових досліджень, присвячених цікавим і актуальним питанням з археології бронзової і початку залізної епохи Центральної Європи.

Л. І. КРУШЕЛЬНИЦЬКА